

Prosvjetni i kulturni rad profesora Josipa Križana

SINIŠA HORVAT

Varaždin, Republika Hrvatska

Josip Križan (1841.-1921.) bio je profesor varaždinske gimnazije koja je stasala na temeljima "Thunove reforme", a djelovala je u razdoblju novog pozicioniranja Hrvatske u Austro-Ugarskoj Monarhiji. Istaknuo se kao kvalitetan prosvjetni djelatnik, a također je dao značajan prilog popularizaciji znanosti i kulturnom životu Varaždina. Društvenom životu Varaždina je pridonio kao organizator poučnih predavanja za građanstvo, kao suutemeljitelj i djelatnik Hrvatskog pjevačkog društva "Vila", te kao član drugih hrvatskih i slovenskih kulturnih udruga. Na području znanosti profesor Križan je dao svoj prilog pisanjem rasprava i objavljivanjem niza znanstvenopopularnih tekstova u hrvatskim i slovenskim kulturno - prosvjetnim publikacijama.

Ključne riječi: Varaždinska gimnazija, prosvjeta, Thunova reforma, Hrvatsko pjevačko društvo Vila

Profesor Josip Križan je pripadnik skupine gimnazijskih profesora, podrijetlom Slovenaca koji su za svog boravka u Varaždinu, tijekom druge polovine devetnaestog stoljeća, bitno utjecali na rad varaždinske gimnazije. Svoj su doprinos, osim na području prosvjete i znanosti, dali posebno na kulturnom i društvenom planu. Pritom su branili nacionalne interese ovdašnjeg stanovništva od jakog stranog, posebno germanskog utjecaja koji se osjećao u životu tadašnjeg Varaždina. Poticali su i pomagali osnivanje i podupirali rad domaćih udruga i ustanova, te su se isticali, radeći na nacionalnom i prosvjetnom području. Za razliku od većine drugih koji su uz Varaždin bili vezani samo dijelom svoje karijere, Josip Križan je ovdje zasnovao obitelj¹ i tako ostao trajno vezan uz grad koji ga je iskreno prihvatio, a svojom ga je kajkavštinom na neki način podsjećao na rodni kraj.

Josip Križan se rodio 31. prosinca 1841. godine u Kokoričima u župi sv. Križa kraj Ljutomera na Murskom polju u Donjoj Štajerskoj. Podrijetlom je iz imućnije seljačke obitelji koja mu je, na poticaj njegova učitelja Roholeca, odlučila osigurati nastavak školovanja. Otac ga je 1854. godine, upisao u treći razred njemačke škole u Radgoni koji je, zahvaljujući svojoj darovitosti, uspješno svladao premda kod kuće nije imao prilike učiti

¹ Profesor Križan se 1872. godine vjenčao s Paulinom Friese, a kad je ona nakon desetak godina umrla, Križan je ubrzo sklopio brak s Franjicom Virt.

njemački. Prilikom razmatranja mogućnosti daljnjeg školovanja izabrana je varaždinska gimnazija koju je Križan počeo pohađati od 1855. godine,² postajući tako pripadnikom jedne od prvih generacija školovanih u ovom zavodu prema novoj "Thunovoj osnovi".³ Ovdje je, polaganjem ispita zrelosti 1863. godine,⁴ završio gimnazijsko obrazovanje, i stekao vrlo kvalitetno predznanje iz područja prirodnih znanosti, i to zahvaljujući, prema vlastitim riječima, ponajprije zalaganju profesora Franje Folprechta.⁵ Prvo je, prema želji roditelja, upisao studij teologije u Mariboru, no već nakon dva mjeseca je samoinicijativno odabrao studij matematike, fizike i filozofije na sveučilištu u Grazu. U razdoblju studiranja se uzdržavao davanjem instrukcija jer mu je obitelj uskratila materijalnu potporu. Pri tome mu je posebno pomogao njegov bivši učitelj u varaždinskoj gimnaziji Martin Valenčak, koji je u međuvremenu premješten u Graz. Tu je svom bivšem učeniku u imućnijim obiteljima pronalazio kandidate za instruiranje. Valja naglasiti kako je tijekom studija na Josipa Križana iz područja filozofije bitno uticao profesor Nahlowsky, dok je iz područja matematike i fizike imao prilike učiti od poznatog fizičara i filozofa Ernsta Macha koji je tada predavao u Grazu.

Prosvjetni rad

Nakon uspješnog svladavanja trogodišnjeg studija, Josip Križan je u Grazu položio učiteljski ispit kojim je potvrdio svoju osposobljenost za rad u višoj i nižoj gimnaziji. Već početkom školske godine 1867./1868. je kao "pripravnik za gimnazijalno učiteljstvo" počeo raditi u požeškoj nižoj gimnaziji.⁶ Tu je proveo dvije početne godine svojeg službovanja tijekom kojih je, prema tadašnjem običaju, kao početnik predavao niz raznorodnih predmeta.⁷ U tom je razdoblju ostvario i napredovanje u službi, prvo u status namjesnog, a sljedeće godine u status pravog učitelja.⁸ Pripremajući se za stjecanje doktorata, također je s uspjehom položio i dva od ukupno tri potrebna rigorosuma.⁹

² *Vierter Jahres-Bericht des K. K. Ober-Gymnasiums zu Warasdin am Schlusse des Schuljahres 1856.* Josip Križan je u školskoj godini 1855./1856. upisan u prvi razred varaždinske gimnazije.

³ Prema "Thunovoj osnovi" se u varaždinskoj gimnaziji počelo raditi od 1851. godine, što je nužno značilo upotpunjavanje nastavnog zbora dovođenjem visoko obrazovanog nastavnog kadra.

⁴ Ispitom zrelosti je rukovodio kraljevski povjerenik, čazmanski kanonik Stjepan Ilijašević.

⁵ Josip KRIŽAN, "Franjo Folprecht", *Hrvatski učitelj*, XIII/1889., 44.-46.

⁶ "Izvjeshće kraljevske male gimnazije u Požegi koncem školske godine 1868.", *Ljetopis*.

⁷ Prema podacima iz izvješća požeške gimnazije, Križan je predavao: matematiku, fiziku, prirodopis, povijest i njemački jezik.

⁸ "Izvjeshće o kraljevskoj maloj gimnaziji u Požegi koncem školske godine 1868./9.", *Ljetopis*. Imenovanje je izvršila visoka dvorska kancelarija 10. listopada. 1868. godine.

⁹ Prvi rigorozum je Križan položio još 1867. godine, dok je 22. prosinca 1868. godine položio i rigorozum iz povijesti.

Početak školske godine 1869./1870., točnije 18. rujna 1869.¹⁰ Josip Križan je premješten u varaždinsku Gimnaziju gdje je ostao raditi sve do odlaska u mirovinu, 26. listopada 1903. godine.¹¹ Premještaj u Varaždin je uslijedio nakon što je nekadašnjem njegovu učitelju, profesoru Franji Folprechtu, zbog bolesti odobren dopust na pola godine kako bi se oporavio. U prvim je godinama svog rada u varaždinskoj gimnaziji profesor Križan predavao njemački jezik, matematiku i logiku,¹² a kad je 23. prosinca 1869. godine položio i treći rigorosum, sljedećega dana je, na sveučilištu u Grazu, promoviran za doktora filozofije. Uz već spomenute predmete je tijekom svog radnog vijeka predavao još fiziku, filozofiju i filozofsku propedeutiku.¹³ U početku je pomagao profesoru Folprechtu pri uređivanju fizikalne zbirke¹⁴ koju je, nakon preseljenja gimnazije u novu zgradu, trebalo smjestiti u novi prostor i nanovo urediti.¹⁵ Umirovljenjem profesora Folprechta,¹⁶ Josip Križan je osobno preuzeo dužnost čuvara zbirke, brinući se za njezino obogaćivanje i funkcionalnost sve do 1899. godine, kad je čuvar zbirke postao profesor Ivan Kenfelj.¹⁷ Uz redovito obavljanje svih dužnosti koje podrazumijeva rad u školi, profesor Križan se u sklopu svog javnog djelovanja povremeno bavio i andragoškom djelatnošću, organizirajući, a često i sam održavajući poučna javna predavanja za građanstvo i objavljujući znanstveno-popularne tekstove namijenjene obrazovanju širih slojeva pučanstva.

Kad je 1899. godine teško obolio tadašnji ravnatelj varaždinske gimnazije, profesor Franjo Pongračić, te mu je zbog liječenja odobren dopust,¹⁸ profesor Križan je, prema tadašnjem običaju, kao najstariji član učiteljskog zbora, preuzeo obavljanje ravnateljskih dužnosti, obavljajući ih dva puta u

¹⁰ "Izvješće kraljevske gimnazije varaždinske koncem školske godine 1870.," *Ljetopis*.

¹¹ "Izvještaj kr. Velike gimnazije u Varaždinu za školsku godinu 1903.- 4.," *Učiteljski zbor*.

¹² "Izvješće kraljevske gimnazije varaždinske koncem školske godine 1870.," Pregled osnove predavanja po učiteljskih silah.

¹³ "Izvješća varaždinske gimnazije 1869.- 1904."

¹⁴ J. KRIŽAN, n. dj., 44.-46.

¹⁵ Varaždinska Gimnazija je, nakon tri godine gradnje, 1870. godine, dobila novu zgradu u kojoj je predviđen prostor za zbirke nastavnih sredstava i učila i za smještaj relativno bogate knjižnice.

¹⁶ "Izvješće kralj. velike gimnazije u Varaždinu koncem školske godine 1885./86.," *Ljetopis*.

¹⁷ "Izvješća varaždinske gimnazije 1885.-1900."

¹⁸ Pošto se ravnatelju Franji Pongračiću, prilikom boravka na liječenju u Karlovim Varima, stanje znatno pogoršalo, rješenjem od 12. kolovoza 1899. godine dobio je dopust od tri mjeseca. Vlada je istim rješenjem profesoru dr Josipu Križanu povjerila obavljanje ravnateljskih poslova za vrijeme Pongračićeva dopusta. Rješenjem od 23. studenoga 1899. godine produljila je vlada dopust ravnatelju Franji Pongračiću na daljnja tri mjeseca, te i za to vrijeme povjerila i nadalje obavljanje ravnateljskih poslova profesoru dr Josipu Križanu.

¹⁹ "Izvješće kralj. velike gimnazije u Varaždinu koncem školske godine 1899./900.," *Učiteljski zbor*.

²⁰ Franjo Pongračić je preminuo 4. prosinca 1899. godine.

razdobljima od tri mjeseca.¹⁹ No nakon što je Franjo Pongračić preminuo,²⁰ profesor Križan je, očito nemajući sklonosti prema toj vrsti posla, na vlastitu molbu oslobođen obavljanja ravnateljske dužnosti.²¹

Okolina je Josipa Križana doživljavala kao točnog i vrlo savjesnog radnika, o čemu postoji više svjedočanstava. Jedno od njih je svakako Dekret o imenovanju za pravog učitelja od 10. listopada 1868. godine, koji primjerice navodi: "Ovo imenovanje bit će Vam ponukom na dalje revno i točno izvršavanje dužnosti uzvišenoga učiteljskog zvanja". Slično potvrđuje i pismo koje je ravnatelj gimnazije u Požegi namijenio profesoru Križanu prilikom njegova prijelaza u varaždinsku gimnaziju, a u kojem piše: "Potpisani ravnatelj zahvaljuje se Vam u ime zavoda za Vaše dvogodišnje revno i uspješno službovanje na njem i na pripravnosti kojom ste se uvijek odazivali željama ovoga kr. ravnateljstva". O njegovu odnosu prema mladeži i učenicima svjedoči činjenica da je djelovao kao član podupiratelj gimnazijskog Potpornog društva koje je materijalno potpomagalo darovite siromašne učenike koji nisu imali dovoljno sredstava za školovanje. Poput nekih svojih kolega i profesor Križan je godinama društvu pomagao novčanim priložima.²² Ocjenjujući taj odnos, njegov dobar prijatelj i kolega profesor Luka Zima napisao je sljedeće: "On s njome (mladeži) postupa ljubazno i uljudno kao otac sa djecom svojom. Premda je on strog i točan profesor ipak ga učenici ljube kao oca jer mu je strogost pravedna". Zahvaljujući tome i svom besprijekornom odnosu prema obvezama, profesor Križan je svakako bio pozitivan primjer svojim učenicima.

Društveno djelovanje

Osim što je bio kvalitetan prosvjetni djelatnik, Josip Križan je aktivno sudjelovao u društvenim događajima i javnom životu. Pošto se, nakon sklapanja Nagodbe, Hrvatska našla u novim okolnostima, hrvatski su domoljubi tada počeli ozbiljnije raditi na odgoju domaćega građanstva zahvaćenog jakim utjecajem njemačke kulture. Kulturni su djelatnici prvo u Zagrebu 1869. godine pokrenuli akciju javnih predavanja namijenjenih "hrvatskim ženama i djevojkama". Tu je akciju pomno pratio književni list *Vienac* u kojem su predavanja i objavljivana, zbog onih koji nisu mogli biti prisutni.²³ Po uzoru na Zagreb i varaždinski su domoljubi, među kojima su vrlo aktivni bili i neki profesori varaždinske gimnazije, odlučili pokrenuti sličnu aktivnost. Na političkom planu organizirali su sastanke po gostionicama i privatnim kućama prilikom obiteljskih svetkovina. Na kulturnom planu su se varaždinski profesori angažirali, nastojeći nacionalno osvijestiti Varaždinke sklone "švapčarenju", pa su u organizaciji narodne čitaonice

²¹ Vlada je dekretom od 11. prosinca 1899. godine povjerila upravljanje varaždinskom gimnazijom profesoru Vladoju Dolanskom.

²² U gimnazijskim "Izvješćima" s početka dvadesetog stoljeća navedeno je ime profesora Križana među članovima podupirateljima društva.

²³ K. FILIĆ, "Javna predavanja u Varaždinu od 1870. do 1877. godine", *Pedaset godina narodnog sveučilišta Varaždin 1917-1967*, 78.

“Dvorane” u tu svrhu za njih priređivali poučna javna predavanja. U dogovoru s Odborom “Dvorane” priređivanje tih predavanja je potaknuo profesor Josip Križan koji je u međuvremenu premješten iz Požege u Varaždin. On je ujedno, 18. ožujka 1870. godine i održao prvo takvo predavanje na temu “O treptajućem gibanju i o Cortijevh vlakninah u uhu”.²⁴ Ova je aktivnost uslijedila jedva pet mjeseci nakon zagrebačke, pratio ju je varaždinski pučkoprosvjetni tjednik *Pučki prijatelj*, a vijesti o tim događajima povremeno je donosio i zagrebački *Vienac*.

Ujesen 1870. godine varaždinski su profesori i učitelji utemeljili posebno društvo za priređivanje javnih i poučnih predavanja. Početak njegova djelovanja obilježen je 4. studenog 1870. godine Križanovim predavanjem “O uzdušnoj munjini”, a odaziv slušateljstva je bio toliki da su mnogi morali odustati zbog pomanjkanja slobodnih mjesta, što je *Pučki prijatelj* oduševljeno pohvalio. Sljedeće 1871. godine je proljetnu sezonu javnih predavanja također otvorio profesor Križan, predavanjem pod naslovom “O ustrojstvu oka i vida”. Predavanje je održano 3. ožujka u velikoj gimnazijskoj dvorani koju su organizatori koristili zbog potrebe za većim prostorom.²⁵ Predavanja su obično tijekom godine organizirana u dva ciklusa, proljetnom i jesenskom, a svaki je ciklus gotovo redovito svojim predavanjem započinjao profesor Križan. Varaždinski tjednik *Pučki prijatelj* također je redovito najavljivao javna predavanja, iznoseći čak i predviđene teme. Za održavanje predavanja je odobrenjem vlade i dalje korištena gimnazijska dvorana sve do 1875. godine, kad je “Dvorana” dobila i uredila nove vlastite prostorije čime je osigurala daleko bolje uvjete za samostalno djelovanje i priređivanje javnih predavanja. Osim što je svojim iznimno zanimljivim i stručnim predavanjima započinjao sezonu javnih predavanja, profesor Križan je djelovanju narodne čitaonice pridonio i kao njezin višegodišnji blagajnik. Također mu pripada iznimna zasluga kao članu osnivačkog odbora Hrvatskog pjevačkog društva “Vila”, koje je skupina varaždinskih domoljuba osnovala 1875. godine, nasuprot pjevačkom društvu varaždinskih Nijemaca. Profesor Križan je na prvoj glavnoj skupštini “Vile” održanoj 26. ožujka 1876. godine, izabran za njezina prvog blagajnika. Povremeno je biran i za tajnika “Vile”, a *Pučki prijatelj* je hvalio njegovu požrtvornost.²⁶ Zahvaljujući svom javnom djelovanju, profesor Križan je izabran za zastupnika općine grada Varaždina, ali vjeran učiteljskoj službi nije nastavio obavljati tu dužnost. Kao aktivni društveni

²⁴ R. HORVAT, *Povijest grada Varaždina*, Varaždin 1992., 363. Horvat je napomenuo kako je unatoč kišovitom vremenu predavanje bilo dobro posjećeno.

²⁵ Prostor kojim je raspolagala narodna čitaonica “Dvorana” bio je premalen za sve one koji su željeli prisustvovati javnim predavanjima.

²⁶ I. MILČETIĆ, *Slava “Vile”*, Varaždin 1900., 19.

djelatnik bio je član raznih udruga u Hrvatskoj i Sloveniji poput Matice Hrvatske, Matice Slovenske i Društva sv. Mohora u Celovcu.

Znanstveni rad

Dr. Josip Križan je, poput mnogih naših istaknutih znanstvenika toga vremena, objavljivao znanstveno-popularne tekstove, nastojeći slijediti nastojanja tadašnje inteligencije na području prosvjećivanja pučanstva i popularizacije znanosti, s ciljem da se podigne opća razina prosvijećenosti. Slijedeći ta nastojanja, on je u književnom listu *Vijenac* u sklopu rubrike "Pouke", povremeno na popularan način obrađivao znanstvene teme: značaj i analize zraka i vode, značaj ugljičnog dioksida, napredak prirodnih znanosti, svojstva i izvori topline i sl. Kao predavač propedeutike povremeno je posezao za temama iz psihologije poput uzajamnog djelovanja duše i tijela ili osjećaja, nastojeći na razumljiv način predstaviti široj javnosti rezultate te mlade znanstvene discipline u usponu. Sličnim se temama bavio u tri članka objavljena tijekom 1884. godine u *Hrvatskom učitelju*,²⁷ dok je sljedeće godine u istom glasilu obradio "Blijesak i grom" i "Govor čovjeka". Također je surađivao u učiteljskom glasilu *Napredak* u kojem je 1876. godine potražio odgovor na pitanje: "Što vrijedi putovanje za naobrazbu i znanost". Sljedeće 1877. godine razmatrao je "Napredak i svrhu prirodoslovnih znanosti", a desetak godina kasnije objasnio je "Kolanje vode u prirodi".

Već kao učitelj početnik, Josip Križan je, prema tadašnjim običajima u gimnazijskim "Izvješćima" počeo objavljivati svoje stručne i pedagoške rasprave. "Vrijednost matematike na gimnazijah za višje obraženje i njezina važnost u naravoslovnih znanostih" objasnio je u "Izvestju o kraljevskoj maloj gimnaziji u Požegi, 1868.". Taj se rad sadržajno dijelom nastavlja na članak pod naslovom "Mathematika na gimnazijah s osobitim obzirom na geometričku obuku" objavljen u prethodnom godištu, tvoreći s njime logičnu cjelinu.²⁸ U sljedećem godištu požeških «Izvješća» mladi je Križan obradio temu s područja psihologije "Vrijednost i korist dušoslovlja za praktičan život i njegov upliv na umjetnost i druge znanosti". Nakon prelaska u Varaždin već je u "Izvješću kraljevske gimnazije Varaždinske koncem školske godine 1870." objavio tekst pod naslovom "O najnovijih stečevinah u akustici i analogiji med zvukom i svetlom". U članku je obradio pojedine pojave vezane uz zvuk i svjetlost, nalazeći analogiju među njima, a ujedno je sadržaj obogatio, iznoseći dijelom i historijat njihova istraživanja.

U "Izvješćima" za školsku godinu 1873./1874. obrađeni su "Važnost i poraba spektralne analize", čiju je zadaću objasnio sljedećim riječima: "No svjetlo ne pomaže nam samo predmet zamijetiti, već omogućuje nas tim, što ono kroz tvari prolazi, u njih se lama, stranom upija i absorbuje i nutarnju kakvoću tvari spoznati. Pa upravo toga radi jest svjetlost u najnovijem

²⁷ U *Hrvatskom učitelju* je u spomenutom vremenskom razdoblju objavio tekstove "Duševne bolesti", "Pamet", te "Razum i um".

²⁸ *Izvestje kr. male gimnazije u Požegi 1867.*

vremenu ono velevažno sredstvo, kojim se stvari samo glede svoje kakvoće istraživati i spoznavati mogu... Poznademo li dužice pojedinih stvari, onda možemo iz dužice sastavljenoga kojega tijela također na prisutnost pojedinih stvari u njem zaključiti. To istraživati je zadaća spektralne analize". U članku je Križan predstavio uporabne mogućnosti te tada suvremene metode, ilustrirajući sve nizom podataka iz povijesti istraživanja, a između ostalog je pokazao temeljito poznavanje i upućenost u najnoviju literaturu svoga vremena.

Tri godine kasnije, također u gimnazijskom "Izviješću",²⁹ pokušao je profesor Križan dati odgovor na pitanje: "Da li je fizika za više naobraženje na gimnazijah potrebna i kako da se ista prema tome predaje". Ponukan sumnjama u vrijednost fizike koja je tek nedavno u školskim programima izdvojena iz filozofije i mišljenjem da ona nije u skladu s ostalim nastavnim sadržajima, posebno s religijom, smatrao je potrebnim objasniti njezin doprinos odgoju i obrazovanju, te način njezina predavanja. Njezinu vrijednost vidi u činjenici da je fizika znanost koja se zasniva na iskustvu, usmjerava um u razvoju u iskustvene spoznaje, vježba ga u temeljitom motrenju prirode i logičkom mišljenju. To, prema njegovu mišljenju, ne daju drugi predmeti i ne može se naučiti iz knjiga. Ako se u tome uspije, učenik spoznaje zakonitosti i uređenost u prirodi te ga se vježba u urednosti. Fizika također utječe na druge znanosti, a neizmjereno je važna u praktičnom životu gdje objašnjava, ali i rješava konkretne probleme.

Što se tiče nastave fizike, profesor Križan razlikuje tri glavna pristupa u njezinu predavanju; eksperimentalni, matematičko-dokazujući i historijsko-razvijajući. U nižoj gimnaziji on se zalaže za eksperimentalno-historijski pristup kako bi se pokazao trud istraživača. Profesor ne smije predavati već podučavati i poticati učenike na zajednički rad, a pokus mora biti obvezno sredstvo poduke. U knjigama bi, prema Križanovom mišljenju, pokus morao biti početak, a na temelju njega bi se izvodili zakoni. U višoj gimnaziji bi se fizika predavala matematičko-dokazujućim načinom, no i tu ga treba dopunjavati historijskim pristupom.

Kao rođeni Slovenac, Josip Križan je nastojao pisati i materinjskim jezikom. Rezultat tih nastojanja su brojne rasprave i članci objavljeni na slovenskom. U *Letopisu slovenske Matice* objavio je "Severni sij", obrađujući fenomen polarne svjetlosti. U *Vestniku. Znanstvena priloga Zori* u razdoblju 1875. - 1877. godine, obradio je brojne astronomske teme.³⁰ Pisao je također o Tyho de Braheu, o vremenu, balonima, o psihologiji i raznim psihološkim fenomenima, o zvuku, svjetlosti i optičkim fenomenima, elektricitetu i djelovanju prirodnih sila. Svoje je priloge objavljivao u *Kresu*, te u maribor-

²⁹ *Izviješće gimnazije u Varaždinu 1876./7.*

³⁰ Objavio je tekstove: "Mesec", "Premičnica Saturn", "Premičnica Jupiter", "Premičnica Venera", "O našej zemlji", "Premičnica merkuri", "Premičnici Uran in Neptun", "Solnce", "Zvezde repatice".

skom učiteljskom glasilu *Popotnik*. Veće Križanovo djelo napisano na slovenskom je *Logika prijateljem mudroslovlja* koju su vrlo pozitivno ocijenili ljubljanski *Zvon* i *Agramer Zeitung*.

Još u gimnaziji Josip Križan je obrazovan prema novom nastavnom programu u kojem je prevladala predmetna nastava. Tako je na novi suvremeniji način upoznao zanimljivosti pojedinih znanstvenih područja. Zahvaljujući tome, on se razvio u poklonika prirodoslovlja čija je načela zastupao u svim područjima svog djelovanja. Glavnom zadaćom prirodoslovlja smatrao je istraživanje i utvrđivanje zakonitosti po kojima se događaju prirodne pojave. U tom je smislu ocijenio i značaj tada aktualne i od nekih krugova oštro napadane Darwinove teorije za koju kaže: "Darwinova teorija o pretvorbi organskih formi oživjela je iz nova prirodopis te mu je značajno mjesto u naravoslovnih znanostih podielila a uvjerila nas je da se ova pretvorba organizma sbila strogo po prirodnih zakonih".

Polemizirajući s onima koji su se bojali negativnog utjecaja prirodoslovlja na stajališta mladeži prema vjeri, profesor Križan je naglašavao: "Nauka... ne širi bezboštva već napunjuje mlađahnu čud udivljenjem napram veličini i mudrosti stvoritelja, uredbu božanske providnosti što no mu je vjera ucijepila motri učenik svojim tjelesnim osjetilima u prirodi".³¹ Temeljito poznavanje prirode i zakonitosti koje u njoj vladaju, prema njegovu mišljenju, oslobađa um predrasuda i praznovjerja. U svojim je radovima gotovo u potpunosti zahvaćao tematiku čitavog prirodoslovlja, obrađujući teme iz matematike, fizike, astronomije, kemije, biologije i psihologije. Pritom je pokazivao upućenost u aktualnu znanstvenu problematiku i poznavanje najnovije znanstvene literature.

Nakon trideset i šest godina marljivog i nesebičnog rada s mladima, profesor Križan je trajno umirovljen "uz izraz potpunoga priznanja za dugotrajno, revno i uspješno služjenje".³² Nakon umirovljenja koje je uslijedilo ujesen 1903. godine, Josip Križan je gotovo napunio šezdeset i dvije godine života. Nakon toga više ne nailazimo niti na tragove njegova javnog djelovanja, a ni na njegove novoobjavljene radove. Preostalih dvadesetak godina života posvetio je svojoj obitelji. Preminuo je 16. srpnja 1921. godine, dosegavši duboku starost od osamdesetak godina.

---

³¹ *Izviješće gimnazije u Varaždinu koncem školske godine 1876/7.*

³² Početkom školske godine 1903. - 1904. profesoru Josipu Križanu je prvo odobren dopust, a visokim dekretom kr. zemaljske vlade od 26. listopada 1903. godine, odobren mu je zasluženi odlazak u mirovinu.

SUMMARY

EDUCATIONAL AND CULTURAL ACTIVITIES OF
PROFESSOR JOSIP KRIŽAN

Josip Križan (1841-1921) was professor at the Varaždin secondary school during the period of the Austro-Hungarian Monarchy. He was an excellent teacher and he also gave a great contribution to the development of scientific and cultural activities in Varaždin. He graduated in Graz, where he later gained doctoral degree. First he worked in Požega secondary school and then he moved to Varaždin where he lived until his retirement in 1903. In Varaždin he organized numerous public lectures and he also took part in founding and activities of the Croatian musical society "*Vila*" and he was member of various other cultural societies. He also wrote numerous scientific and popular articles.

Key words: Varaždin Secondary School, School Education, Thun's Reform, Croatian Musical Society *Vila*

POVIJESNI PRILOZI

HISTORICAL CONTRIBUTIONS

Pov. pril., god. 21., 1-254, Zagreb

2002.

Katarina Koprek

La clivis sangallese sormontata dalla lettera t (parte I.)

Savo Marković

Statuta et leges civitatis Antibari
- (prilog proučavanju statuta medievalnog Bara)

Stanko Andrić

Srednjovjekovni Šarengrad i njegovi gospodari

Irena Benyovsky

Urbane promjene u Trogiru u prvim desetljećima mletačke vlasti (1420.-1450.)

Borislav Grgin

The Ottoman influences on Croatia in the second half of the fifteenth century

**Marija Mogorović
Crljenko**

Hospitali u Istri u srednjem i ranom novom vijeku

Lovorka Čoralić

Giudecca, Murano, Chioggia ...
Hrvati na otocima mletačke lagune

Zlatko Kudelić

Prvi marčanski grkokatolički biskup Simeon
(1611.-1630.)

Damir Matanović

Tvrđava Brod i vojni komunitet Brod na Savi kao
paradigma odnosa vojnika i civila u Vojnoj krajini

OCJENE I PRIKAZI - EVALUATIONS AND REVIEWS

